

Citation:

E.W. Hofstee, Levensbericht J.P. Kruyt, in:
Jaarboek, 1975, Amsterdam, pp. 218-222

Herdenkingen Afdeling Letterkunde

Herdenking van

J. P. Kruijt

(18 december 1898-3 december 1975)

door **E. W. Hofstee**

Jakob Pieter Kruijt werd op 18 december 1898 geboren te Zaandijk, in het gezin van een fabrieksarbeider. Hij volgde de lagere school en daarna de U.L.O. te Koog aan de Zaan. Zoals in die tijd dikwijls het geval was met begaafde kinderen uit de kringen van de arbeiders en de kleine burgerij, kwam de stimulans om de jonge Kruijt uitgebreider onderwijs te laten volgen voor een belangrijk gedeelte van buiten het gezin. Het schijnen vooral het hoofd van de U.L.O.-school en een boekhandelaar te zijn geweest, die op „verder leren” hebben aangedrongen.

De toen min of meer voor de hand liggende weg was de studie voor onderwijzer. Zo vinden we Kruijt dan in 1914 als leerling aan de Rijkswaarschool voor Onderwijzers te Haarlem, één van die voortreffelijke instellingen, waarvan de betekenis voor de geestelijke ontwikkeling van ons volk nog steeds om een nader onderzoek vraagt. In 1917 behaalde Kruijt de onderwijzersacte, in 1918 de hoofdacte en daarna in een snel tempo een viertal lagere acten.

In 1918 werd Kruijt benoemd tot onderwijzer in Hoofddorp. Hier leerde hij zijn latere vrouw, Geertje Benjamin, kennen, met wie hij in 1922 trouwde. Ondertussen had hij Hoofddorp al weer verlaten. Een voor ons thans haast onbegrijpelijk conflict – vooral als men met de persoonlijkheid van Kruijt rekening houdt – naar aanleiding van een artikel in een plaatselijk socialistisch blad, maakte zijn positie in de Haarlemmermeer moeilijk. Hij vertrok in 1921 naar Amsterdam en werd daar, na een werkzaamheid van enige maanden bij een bank, weer onderwijzer, eerst bij het lager onderwijs, later aan een U.L.O.-school. Van beslissende betekenis voor zijn latere leven was zijn besluit, in 1923, om voor de M.O.-acte Aardrijkskunde – een vak dat altijd reeds zijn liefde had – te gaan studeren. Bedoeld vermoedelijk als een verdere stap in de onderwijs-hiërarchie, werd deze studie in feite de eerste stap op een wetenschappelijke loopbaan. Ze bracht hem in aanraking met Steinmetz, die op hem, zoals op zoveel anderen onder zijn leerlingen, als docent en beoefenaar van de wetenschap, een onuitwisbare indruk maakte. Zijn liefde voor de sociale wetenschappen en zijn houding als beoefenaar van de wetenschap, zijn voor een groot deel door Steinmetz bepaald.

In 1927 behaalde Kruijt zijn middelbare acte. Steinmetz stimuleerde hem daarna een academische studie te gaan volgen. In 1928 deed Kruijt het extraneï-examen HBS-B en in 1931 het doctoraal examen sociale geografie. Zijn studie voor het doctoraal examen bracht hem nader in aanraking met de socioloog en criminoloog Bongers, die naast Steinmetz, zijn wetenschappelijke vorming in belangrijke mate heeft beïnvloed. In 1933 promoveerde hij cum laude bij Steinmetz op een dissertatie over de onkerkelijkheid in Nederland, die in en buiten de sociale wetenschappen grote indruk maakte.

J. P. KRUIJT

(18 december 1898–3 december 1975)

In hetzelfde jaar trad Steinmetz af en de faculteit plaatste Kruijt op de eerste plaats op de voordracht voor zijn opvolging. In zijn ondoorgrondelijke wijsheid benoemde de gemeenteraad van Amsterdam echter – wat toen nog mogelijk was – een ander. Het is typisch voor de persoonlijkheid van Kruijt, dat deze voor hem teleurstellende gang van zaken geen gevoel van rancune bij hem achter liet. Hij bleef blijmoedig, zoals hij steeds was geweest. In 1950 schreef hij, blijkbaar zonder moeite, een objectief en welwillend levensbericht over zijn rivaal van 1933. Ondertussen was hij in 1931 leraar geworden bij het middelbaar en gymasiaal onderwijs in Arnhem en hij bleef dit tot 1945; hij was volgens oud-leerlingen een goed en enthousiast docent. In 1945 werd hij – en men mag hierbij vooral ook de invloed van Banning vermoeden – directeur van het toen opgerichte Sociologische Instituut van de Ned. Hervormde Kerk en docent bij „Kerk en Wereld”. Hij bekleedde deze functie slechts kort. In 1947 werd hij benoemd tot hoogleraar in de sociologie aan de Universiteit van Utrecht en hij bleef dat tot zijn emeritaat in 1968.

Met deze eerbied afdwingende loopbaan van de Zaanse arbeidersjongen ging een opmerkelijke geestelijke ontwikkeling gepaard. De familie Kruijt was van huis uit Doopsgezind, maar Kruijt's vader werd gegrepen door Domela Nieuwenhuis en diens anarchistisch-socialistische ideeën. Toen de dominee van zijn gemeente zich tegen een staking verzette, verliet hij de kerk. De verbondenheid met het socialisme als maatschappelijke beweging heeft Kruijt van het ouderlijk huis meegenomen. In 1920 werd hij lid van de S.D.A.P. en zijn leven lang is hij van deze partij (later Partij van de Arbeid) lid geweest. Het radicale spoor van zijn vader volgde hij echter niet; het paste niet in zijn geest en zijn denken.

Brak dus het ouderlijk gezin met de kerk, de vraag van de verhouding tot kerk en religie lijkt Kruijt nooit geheel los gelaten te hebben. Reeds in het begin van de twintiger jaren schijnt hij een zekere sympathie voor de Ned. Hervormde Kerk te hebben gehad. In de dertiger jaren kwam hij in nauw contact met Banning en hij werd met zijn vrouw een regelmatig bezoeker van het Woodbrookers centrum in Bentveld. In de oorlog werden beiden door Banning gedoopt en traden ze toe tot de Ned. Hervormde Kerk. Zijn overgang naar de kerk was dus geen plotselinge bekering onder invloed van de tijdsomstandigheden. Kruijt is langzaam en, naar het lijkt, zonder innerlijke conflicten naar de kerk toegegroeid, zoals dat bij zijn persoonlijkheid paste.

In het voorgaande is reeds langer stilgestaan bij levensgang en loopbaan, dan in de regel bij de herdenking van leden van deze Akademie geschiedt. Dit gebeurde niet zonder opzet. Meer misschien dan bij welke andere groep van beoefenaren van de wetenschap ook, is voor sociologen leven en werk verbonden. Het beeld van Kruijt, ook van Kruijt als socioloog, zou echter nog essentieel incompleet blijven, wanneer niet de aandacht werd gevestigd op zijn zeer bijzondere menselijke, gaven. In de herinnering van degenen die hem goed hebben gekend, zal Kruijt vooral voortleven als een haast verwonderlijk humane, milde en tolerante man, die een ieder zijn recht wilde geven en een ieder tot zijn recht wilde laten komen. Hij was een nobel mens.

In het wetenschappelijke werk van Kruijt vindt men duidelijk het stempel van Steinmetz terug. De belangstelling voor de nauwgezette studie van het

concrete maatschappelijk leven is hem zijn leven lang bijgebleven. Zijn dissertatie is misschien wel het allerbeste geschrift dat de Amsterdamse sociografische school heeft opgeleverd. Zowel vóór als na het verschijnen van zijn proefschrift heeft Kruijt tal van studies het licht doen zien, die als sociografisch kunnen worden aangemerkt, o.a. het fraaie artikel in 1937 over de sociale structuur van het Engelse volk. Duidelijk is ook de invloed van Steinmetz te vinden in de grote belangstelling die Kruijt toonde voor volks- en streekkarakters, die bij Steinmetz zo'n essentiële rol speelden bij de verklaring van de kenmerken van het sociale leven van volkeren en hun onderdelen.

Toch valt op, dat Kruijt reeds vóór zijn benoeming tot hoogleraar in Utrecht, toen hij zich ambtshalve met de theoretische sociologie moest bezighouden, aandacht ging besteden aan theoretische vraagstukken op een wijze, die hem weliswaar niet tegenover Steinmetz plaatste, maar die toch niet kon worden beschouwd als een voortgaan in de door Steinmetz uitgestippelde richting. Ook een aansluiting bij het werk van Bonger kan men er moeilijk in zien. Hoewel natuurlijk ook anderen het denken en werken van Kruijt hebben beïnvloed, lijkt Kruijt's innerlijke behoefte om met bepaalde fundamentele problemen in het reine te komen toch wel de aandrift te hebben gegeven om zich met deze vraagstukken bezig te houden. Men mag er misschien een zekere parallel in vinden met zijn streven om in zijn persoonlijk leven met de religie tot klaarheid te geraken.

Na de oorlog heeft Kruijt zich, niet alleen in zijn onderwijs maar ook in zijn publikaties, nog sterker op theoretische vraagstukken gericht. We danken hieraan o.a. de prachtige studie over de waardevrijheid bij Max Weber, o.i. de beste theoretisch-sociologische beschouwing die na de oorlog in Nederland is geschreven. Kruijt had de gaven om zich tot een theoretisch socioloog van de eerste orde te ontwikkelen. Hij heeft echter, zoals uit zijn werk, ook uit zijn Utrechtse periode, duidelijk blijkt, niet een zuiver theoreticus willen zijn. Het concrete sociale leven en de concrete maatschappelijke problemen zijn hem steeds blijven boeien en o.a. in dat opzicht is hij steeds Steinmetz' leerling gebleven.

Het bezig zijn met de religie heeft niet alleen Kruijt's persoonlijke leven sterk beïnvloed, het heeft mede de richting bepaald, waarin zijn wetenschappelijke werk zich heeft bewogen. De belangstelling voor kerk en godsdienst in hun maatschappelijk verband blijkt reeds uit zijn dissertatie, al is de keuze van het onderwerp misschien door de colleges van Bonger beïnvloed. De vraag van de relatie van kerk en godsdienst en maatschappij heeft Kruijt nooit meer losgelaten en tot het eind van zijn actieve leven heeft hij er aan gewerkt en er over geschreven. Zijn werkzaamheid bij het Sociologisch Instituut van de Ned. Hervormde Kerk was, wat dat betreft, wel een hoogtepunt, maar noch het begin, noch het einde. Vooral in de latere jaren heeft het probleem van de verzuiling hem in het bijzonder bezig gehouden. Men kan er over twisten, of Kruijt alleen kan gelden als godsdienst-sociograaf of ook als godsdienstsocioloog, maar het lijdt geen enkele twijfel, dat hij de belangstelling van de sociale wetenschappen in Nederland voor kerk en godsdienst in hoge mate heeft gestimuleerd.

Evenmin als in zijn kerk heeft Kruijt in zijn partij ooit ook maar iets van de trekken van een ijveraar vertoond. Een politieke rol, hoe bescheiden ook, heeft hij nooit gespeeld. Het lag niet in zijn geest en vermoedelijk heeft hij nooit

ambities in die richting gehad. Dit betekent niet dat de relaties met zijn partij en de arbeidersbeweging in het algemeen, van perifere aard waren. Integendeel, hij heeft er zijn hele leven grote aandacht en veel werk aan besteed. Hij heeft de relaties echter gezocht op de terreinen waar zijn kracht lag, de wetenschap en de educatie. Hij heeft graag meegewerkt, als auteur en ook als redacteur, aan de bezinningsbladen van zijn partij, de „Socialistische Gids” en later „Socialisme en Democratie”. Een groot deel van de artikelen, die hij in deze tijdschriften publiceerde, waren van algemeen wetenschappelijke aard en zouden ook elders hebben kunnen verschijnen. Andere richtten zich in het bijzonder op de problemen van partij en arbeidersbeweging en waren veelal van voorlichtende of opinie-vormende aard. Kruijt heeft zeker in belangrijke mate bijgedragen tot de menings-vorming in socialistische kring. Hij deed dat niet slechts door artikelen in de genoemde organen, doch ook door kranteartikelen, lezingen, deelneming aan conferenties, enz. Kruijt was in principe bereid dit werk te doen voor elke lezerskring en voor elk gehoor; hij vroeg zich niet af of het aansloot bij zijn universitaire activiteiten. Zijn maatschappelijke opvattingen lieten in dit opzicht geen discriminatie toe. Men kan overigens moeilijk zeggen, dat zijn universitaire bezigheden hier onder hebben geleden. Kruijt was een bijzonder ijverig man. Hij was steeds bezig, zonder gejaagdheid. Hij stelde zeer geringe eisen aan het leven en vroeg weinig tijd voor rust en recreatie. Hij kon dus deze educatieve taken op zich nemen zonder de rest van zijn werk in gevaar te brengen.

In deze neiging tot deelneming aan educatief werk in de ruime zin speelde, naast zijn sociale gerichtheid, nog een andere factor een rol. Kruijt is zijn leven lang, in de goede zin, onderwijzer gebleven. Meewerken aan vorming en ontwikkeling was voor hem vermoedelijk niet alleen een plicht maar ook een behoefte. Vóór de oorlog werkte hij mee aan het toenmalige Instituut voor Arbeiders-ontwikkeling, later vinden we hem als bestuurslid en actief medewerker van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Ook de Volksuniversiteit en de Volkshogescholen hadden zijn belangstelling. Wat hem in dit verband sterk bezig hield, was het probleem van de vrijetijds-besteding, waaraan hij ook in zijn wetenschappelijk werk veel aandacht besteedde. In 1934 schreef hij reeds een artikel over dit onderwerp. Omstreeks die tijd kreeg hij de leiding van een groot, op uitvoerig enquête-materiaal gebaseerd onderzoek naar de vrijetijds-besteding van de Nederlandse arbeiders. De resultaten van dit werk (1936) hebben ook nu nog hun waarde niet verloren. In zijn Utrechtse jaren heeft Kruijt zijn belangstelling voor het onderwerp bewaard en zich er o.a. in commissie-verband mee bezig gehouden.

Uit het voorgaande valt wel af te leiden dat Kruijt veel belangstelling had voor toegepast onderzoek en de daar o.a. uit voortvloeiende advisering van het beleid. Eén van zijn belangrijkste activiteiten op dit gebied is ongetwijfeld geweest het voorzitterschap van een commissie die kort na de oorlog door de toenmalige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid werd ingesteld, teneinde een advies uit te brengen over het vraagstuk van de gemeente-classificatie bij collectieve arbeidsovereenkomsten en salarisregelingen voor het overheidsperoneel. Het onderwerp is nu geheel uit de belangstelling verdwenen, maar vormde toen een heet politiek hangijzer. Het werk van de commissie heeft geleid tot wetenschappelijk werk van betekenis, waarin Kruijt zelf een levendig aandeel heeft genomen.

Het rapport heeft een duidelijke invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van de loonvorming in Nederland. Het commissiewerk ten behoeve van de advisering over het vrijetijds-beleid werd hiervoor reeds terloops genoemd. Kruijt heeft zich hiermee vrijwel tot aan het einde van zijn actieve periode bezig gehouden. Kruijt's blijvende belangstelling voor onderwijs en vorming toonde zich ook in zijn medewerking aan het samenstellen en regelmatig herzien van leerboeken voor het vak aardrijkskunde voor het voortgezet onderwijs, waarmee hij tot na zijn emeritaat is voortgegaan.

In het voorgaande is duidelijk niet gepoogd een systematisch overzicht van het wetenschappelijk werk van Kruijt te geven. Zou men het wel pogen, dan zou het een in een systeem wringen worden. Er zijn ongetwijfeld in zijn werk wel bepaalde lijnen te vinden en het toont groei en ontwikkeling. Wat echter het meest opvalt, is de grote gevarieerdheid van problemen waarmee hij zich heeft bezig gehouden en daarnaast ook de verscheidenheid in de aanpak van verschillende onderwerpen. Kruijt heeft wel voor bepaalde vraagstukken speciale belangstelling gehad, maar een specialist is hij nooit geworden en hij heeft dat ook niet willen zijn. De eenheid van het werk van Kruijt ligt in het feit, dat het in alle opzichten zijn persoonlijkheid weerspiegelt, zoals deze in de loop der jaren groeide. Kruijt was een door en door eerlijk mens en het streven naar het uitschakelen van eventuele eigen vooroordelen in wetenschappelijk werk, bereikte bij hem de hoogste trap. Toen hij zijn dissertatie over een toch zo sterk levensbeschouwelijk geladen onderwerp als de onkerkelijkheid had gepubliceerd, waren lezers van allerlei signatuur niet in staat hemzelf levensbeschouwelijk thuis te brengen. De richting van zijn belangstelling en de keuze van zijn onderwerpen doet ons echter duidelijk de mens Kruijt kennen. Wat hij naliet, is het werk van een zeer begaafd, maar vooral harmonieus mens.

Bij de samenstelling van dit levensbericht is o.a. gebruik gemaakt van publikaties van Sj. Groenman (Kruijt als humaan socioloog) en P. H. Vrijhof (Kruijt en de godsdienst-sociologie), beide in „Zoeklicht en Kompas”, de aan Kruijt bij zijn afscheid als hoogleraar in 1968 aangeboden bundel.